

Afgrunden mellem landskabsøkologi og landskabsplanlægning

Brandt, Jesper

Published in:
Sådan ligger landet

Publication date:
1987

Document Version
Tidlig version også kaldet pre-print

Citation for published version (APA):

Brandt, J. (1987). Afgrunden mellem landskabsøkologi og landskabsplanlægning. I A. Bramsnæs, G. Algreen-Ussing, U. Lunn, & J. S. Hansen (red.), *Sådan ligger landet: - en antologi om det åbne land* (s. 127). Dansk Byplanlaboratorium.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain.
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal.

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact rucforsk@kb.dk providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Jesper Brandt

Afgrunden mellem landskabsøkologi og landskabsplanlægning

Den overmodige naturvidenskabsmand, der blev bange
og den visionære arkitekt, der blev ydmyg.

Den økologiske krise har sat sig mange spor i bevidstheden og præger i høj grad vores opfattelse af, hvad der er muligt og ønskeligt i den fremtidige landskabsudvikling og landskabsudnyttelse. Men vore reaktioner er forskellige, alt efter forudsætninger, tradition og – naturligvis – interesse.

Jeg skal her i første række fremhæve nogle traditionsbundne forskelle, som jeg mener har betydning for, hvorledes en fremtidig landskabsplanlægning vil udvikle sig. Næmlig de forskelle i tilgangen til landskabsplanlægningen, der knytter sig til hhv. den naturvidenskabelige (biologisk-geografiske) og den humanistiske (arkitektoniske) tradition. Opdelingen er på ingen måde skarp. Men jeg synes godt, at den kan gøre gavn som pædagogisk trick til at påpege nogle åbentlyse vanskeligheder, der må overvindes.

Mange progressive bevægelser har i tidens løb kunnet præge samfundsudviklingen i vekselvirkningen mellem naturvidenskabelige fremskridt og humanistiske ideers gennemslag. Det har også været gældende for landskabets udvikling, og sådan bør det også være i fremtiden. Men for øjeblikket har disse muligheder noget vanskeligt ved at slå igennem. Der er noget af en afgrund imellem.

Landskabsøkologien er i høj grad en naturvidenskabeligt baseret disciplin med udgangspunkt i kortlægningen af struktur og dynamik i landskabet. Den står temmelig fjernt fra den landskabsplanlægning, der hidtil hovedsageligt har taget udgangspunkt i kunstnerisk-arkitektoniske eller rene arealfordelmæssige betragtninger¹. Et makkerpar burde de ellers være. Det er de sådan set også. For tiden dog på en temmelig bagvendt måde.

Mit eget udgangspunkt er den landskabsøkologiske tradition. Den udvikler sig voldsomt i disse år og vil givet komme til at præge den fremtidige landskabsplanlægning mere og mere. Den har imidlertid en del vanskeligheder med at overvinde tærsklen fra »sådan er landskabet« til »sådan bør landskabet være«, og her spiller den naturvidenskabelige tradition naturligvis ind. Jeg kan derfor godt være tilbøjelig til at være noget skeptisk, når landskabsplanlæggere bliver for højtflyvende i deres ideer, og ikke bekymrer sig om, hvorvidt disse besidder noget materielt grundlag.

Men det er der ved Gud ikke nogen fare for for tiden. Faktisk piner det mig at se, at landskabsplanlægningen i stadigt højere grad fornægter sine visioner om **landskabelse**: Naturen skal der ikke laves ret meget om på. Den skal helst være, som den var, og vi skal ikke pille ved den, for så går det galt.

Det sker ofte med en vis henvisning til landskabsøkologiske argumentationer. Det er jo smigrende for landskabsøkologerne. Men reelt afslører landskabsøkologien efter min mening en dynamik i naturen og dens udnyttelse, som kun sjældent skaber grundlag for denne konserveringsstrategi. Eksempler findes, endda i stigende antal. De bør også fremhæves, hvor der er fare på færde. Det er imidlertid også værd at fremhæve, at de humanistiske idealer og socialpolitiske ideer, som også kunne ligge i en sådan aktiv landskabelse, herved let kan blive undertrykt.

Naturvidenskaberne plejer ellers ikke at holde sig tilbage med at vejlede i, hvordan man bedst kan beherske naturen. Men af mange årsager er der gået stadigt mere tid med at påpege, at denne beherskelse har sine grænser og omkostninger. Beherskelsen af naturen er blevet en tvivlsom sag, og er i mangt og meget blevet erstattet af ønsket om at bevare den. Det præger også landskabsøkologien. De overmodige naturvidenskabsfolk er blevet bange². Det har formentlig også bidraget til, at arkitekterne har lagt deres visioner på hylden og er blevet mere ydmyge i deres forestillinger.

Den økologiske krise og Ikaros-angsten

Baggrunden er naturligvis den økologiske krise; de massive problemer med reguleringen af stofskiftet mellem menneske og natur, der har vist sig overalt i de senere år, og som blot synes at tegne sig alvorligere, jo mere vi beskæftiger os med dem.

Midt i denne krise er det nok værd at minde om det gamle sagn om Daidalos' søn Ikaros, der i overmod fløj så tæt på solen, så hans vinger brændte, og han styrtede i dybet.

Den økologiske krise skal selvfølgelig ikke primært ses som et udslag af naturvidenskabernes overmod og de skønne kunstners fantastier. Der ligger helt andre kræfter bag. Men ideologisk præger krisen vore forestillinger om mulighederne og grænserne for vor beherskelse af naturen meget kraftigt: Vi flyver tydeligvis alt for tæt på solen, og det er nærliggende at plædere for, at vi må se at komme ned på jorden igen.

Det var dog ikke det, Daidalos havde rådet sin søn til. Han sagde: »Flyv altid i halv højde; for hvis du kommer for nær havet, vil dine vinger strejfe vandet og blive tunge af fugtigheden. Men stiger du for højt op, vil solen brænde dine fjer«.

Det er åbenlyst, at vi i økologisk forstand idag flyver for højt. Men vi skal ikke lade os presse ned på jorden af den grund. Ikke mindst af social- og kulturpolitiske årsager bør vi tværtimod lære at beherske vores økologiske flugt mellem himmel og jord. Det er en banal, men en vigtig pointe, som skal uddybes i det følgende.

Naturudnyttelse, samfundsudvikling og landskab

Den økologiske krise kan anskues fra mange forskellige synsvinkler. Det er min overbevisning, at landskabsøkologien og landskabplanlægningen vil få en stadigt større betydning ikke bare for løsningen af de økologiske problemer, men også for udviklingen af økonomien og den fortsatte stigning i velfærden. Af følgende grunde:

Stigning i materiel velfærd hænger snævert sammen med evnen til at sikre de materielle behov opfyldt gennem anvendelsen af det geografiske miljø. Stigende materiel velfærd betyder bedre, mere intensiv anvendelse af miljøet, det landskab, der i større eller mindre målestok omgiver os. Naturligvis sker der også en stadigt stigende udveksling med andre miljøer, hvorfor lokal stigning i velfærd ikke nødvendigvis betyder lokal intensivring af landskabsudnyttelsen – men dog intensivring et eller andet sted (ligesom en velstandsstigning jo heller ikke behøver at komme alle, end-sige et flertal af befolkningen, til gode. Men lad os her se bort fra den sociale fordeling af de materielle goder). En stræben efter øget materiel velfærd – forstået bredt som en stadigt bedre opfyldelse af de menneskelige behov³ – hænger generelt sammen med evnen til en stadigt mere intensiv landskabsanvendelse. Også selvom intensivring på et eller flere områder formentlig i et vist omfang altid vil være ledsaget af samtidige ekstensive-ringstendenser på andre områder.

Hvad forstås ved en intensivring af landskabsanvendelsen? Det er

ikke særligt entydigt, og det ændrer sig med den historiske udvikling, i takt med udviklingen af den måde, stofskiftet med naturen foregår på.

Fra industrialiseringens barndom og til vore dage er intensiveringen i naturudnyttelsen først og fremmest gået i retning af at trække stadigt mere stof ud af naturen, for derigennem at kunne øge vareproduktionen. Der har været en direkte sammenhæng mellem stofomsætningen og produktionen af materielle goder. Tendensen blev fremmet og holdt ved lige af en stadig udvikling af den territoriale arbejdsdeling og en modsvarende omfattende global og regional stofomflytning.

Denne form for territorial arbejdsdeling har betydet en stadigt mere ensidig udnyttelse af de enkelte landskaber, hvis kulturelle omformning ofte har fundet sted for at kunne fremme den ensidige udnyttelse. Det gælder både globalt, men også regional og lokalt.

Det har været effektivt – indtil en vis grænse. Ressourcerne er blevet udtømt, og forureningen har overbelastet de miljøer, som stofferne efter omsætningen i samfundet er endt i: Grænsen kan og skal overvindes ved at forbedre stofudnyttelsen (dvs. skabe flere brugsværdier pr. anvendt stofmængde) og sikre en overgang til principielt lukkede kredsløb i samfundets stofskifte med naturen.

Men den ensidige udnyttelse af de enkelte landskaber har også haft en anden uheldig effekt: Den har blokeret for alle mulige andre former for anvendelse af miljøet. Den ensidige udnyttelse modsvarer ikke det meget varierede udbud, de enkelte landskaber opviser, og de meget forskelligartede former, som de menneskelige behov har, og de mangfoldige måder, behovene lader sig opfylde på. Den fremtidige rigdom må således i høj grad vindes gennem at indrette vort stofskifte med naturen så miljøkonformt som muligt. Miljøkonformt vil sige så tilpasset de enkelte landskabers særpræg og mangartethed som muligt.

Den hidtidige intensivering af landskabsanvendelsen er skabt ved en omformning af de enkelte landskaber til ganske bestemte formål. Den fremtidige intensivering vil ske ved at udnytte landskaberne alsidigt, både i omformningen af landskaberne, og ved at tilpasse vores behov de muligheder landskaberne indebærer.

I denne sammenhæng er opdelingen i by kontra åbent land meget relevant. Resultaterne af den ensidige landskabsudnyttelse i de forskellige dele af det åbne land sammenføjes jo netop i byerne, ja hober sig op, i et hidtil stadigt mere omkostningsfyldt forsøg på sikre de sammensatte samfundsmæssige behov tilfredstillet.

Landskabøkologien kan bidrage til en sådan intensivering af landskabsudnyttelsen. Som en ny tværvidenskabelig naturvidenskabeligt ret-

tet disciplin har den naturligvis også sine egne videnskabelige mål, der knytter sig til den forøgede forståelse af landskabernes struktur og dynamik i al deres utrolige sammensathed.

Lidt om landskabsøkologiske analyser – set fra et anvendelsessynspunkt⁴.

Landskabsøkologi er mange ting: Kernen er kortlægning af landskaber – deres afgrænsning, indre struktur og dynamik.

Afgrænsningen af landskaber er et praktisk spørgsmål. Naturindholdet i omgivelserne ændrer sig kontinuerligt, men alligevel vil der næsten altid i praksis kunne findes grænser eller snævre overgangszoner mellem landskaber af forskellig type.

Den mindste enhed er økotopen (græsk topos: sted), indenfor hvilken naturkomplekset – samspillet mellem de forskellige naturkomponenter (relief, geologi, jordbund, klima, vandhusholdning, biologi) er relativt ensartet. Selvom denne kortlægning og karakteristik af en økotop er en ren naturbeskrivelse, er den meget praksisrelevant: For den kan danne udgangspunkt for besvarelse af spørgsmålet: Hvordan svarer landskabet igen på forskellige typer af indgreb. Da økotopen er en homogen enhed, vil kendskab til naturkomplekset et sted i økotopen kunne overføres til alle punkter indenfor økotopen.

Indenfor et større område vil man kunne opstille en række forskellige økotoptyper og kortlægge deres udbredelse. Udbredelsen er heller ikke tilfældig. Nogle typer vil findes sammen i bestemte typiske kombinationer og mønstre. Dermed kan afgrænses områder med relativt ensartede kombinationer af økotyper. Det er sådanne typiske sammensatte – heterogene – former, som vi normalt forbinder med begrebet »landskabstype«. Den kaldes en chore (græsk chora: rumlig orden), og den mindste sammensatte enhed af økotyper kaldes en nanochore. Typer af chorer kan være knyttet til en bestemt form for landskabsdannelse, der har givet ophav til typen. De kan også være karakteriseret af den aktuelle naturhusholdning, der knytter de indgående økotoper sammen til en enhed.

Også her har afgrænsningen sin praktiske side. Udnyttelsen af landskabet knytter sig ikke bare til landskabets udformning i de enkelte økotoper. Man gør også brug af forskelligartetheden i landskabets opbygning. Klassisk gælder det f.eks. kombinationen af eng og ager. Græsning på den jævnlige oversvømmede og derfor frugtbare eng sikrede den nødvendige gødning til ageren (princippet: »Eng føder ager«).

Landskabsanalysen giver altså grundlag for at vurdere mulighederne og begrænsningerne i de forskellige anvendelser af landskabet. Det er fortsat et åbent spørgsmål, om sådanne landskabskortlægninger foregår bedst med én samlet landskabsanalyse, eller om hver sin anvendelse kræver hver sin analysemetode.

Det er i høj grad et praktisk spørgsmål. En samlet analyse er ingenlunde let – ja, den vil ofte være mangelfuld i analysen i forhold til krav, den enkelte anvendelse stiller.

For en samlet analysemetode taler, at den fremtidige landskabsudnyttelse må lægge langt højere vægt på den flersidige udnyttelse. Det vil kræve en koordinering af kortlægningen af såvel naturbetingelserne for landskabsudnyttelsen som konsekvenserne af den samlede landskabsudnyttelse.

Landskabsøkologisk kortlægning kan bruges til at vurdere landskabets planlægning, pleje, regulering og omformning.

Landskabsøkologien kan ikke sige noget direkte om, hvad der rent faktisk skal foregå i landskabet. Det afhænger af teknologiudviklingen, behovsstrukturen og de økonomiske og politiske beslutninger.

Der er altså et spring fra »sådan er landskabet« eller »sådan udvikler landskabet sig for tiden«, til »sådan bør landskabet være eller udvikle sig«. Det kan ikke være anderledes. Søgte man at aflede landskabsudnyttelsen fra den landskabsøkologiske analyse, ville man ende i en ny form for naturdeterminisme⁵.

I og for sig har en sådan determinisme hersket. Økonomiske kræfter har været afgørende for landskabsudnyttelsen. Marginaljordsdiskussionen og de beskedne resultater, der er kommet ud af den, er det seneste eksempel på, at det stadig gælder.

Den anden vej rundt: Landskabsplanlægningen

Brugen og vedligeholdelsen af landskabet er en del af den økonomisk-politiske beslutningsproces. Ideerne til at påvirke denne kommer ikke af sig selv. Det er bl.a. landskabsplanlægningens opgave at komme med forslag.

Det beskæftiger landskabsplanlægningen sig imidlertid kun i bescheiden grad med idag. Den beskæftiger sig mest med prioriteringer mellem forskellige interesser og de begrænsede muligheder, der er for at regulere og planlægge. Det var næppe det, landskabsarkitekterne drømte om, da de uddannede sig. Det dragende var snarere tanken om at kunne anskuelig-

gøre, hvorledes forskellige social-politiske tanker om menneskenes færden i landskabet kunne udmøntes i arkitektoniske planer for landskabet.

Det er fortsat en meget vigtig opgave – som desværre har trange kår for tiden. De interessemæssige og ejendomsretlige modsætninger er blevet større og de økologiske problemer har forskubbet planlægningsproblemerne fra det rumlige til det økologisk-procesmæssige. Jeg håber alligevel ikke, at landskabsarkitekterne skrotter deres oprindelige målsætning. Der vil blive brug for denne målsætning i fremtiden, fordi »økologiseringen« af samfundet vil skabe flere bindinger, der alene vil kunne bestemme kulturlandskabets udformning, såfremt der ikke insisteres på, at også sociale, kulturelle og estetiske hensyn skal drages ind.

Landskab og ideologi: Hvad pynter mest i det åbne land – vindmøller eller højspændingsmaster?

Vores natur- og landskabsopfattelser vil få stadigt større betydning for den fremtidige udformning af kulturlandskabet. Disse opfattelser er imidlertid ikke grebet ud af den blå luft. Vore idealer om landskabet afspejler vores plads i samfundet og den måde vi bruger naturen.

Der er lavet en del undersøgelser over forskellige socialgruppers forhold til naturen⁶. De højeste socialgrupper foretrækker ensomtbeliggende naturparklignende landskaber. De laveste socialgrupper føler sig tiltrukket af landskaber, der byder på socialt samvær. De udvalgte landskaber har snæver tilknytning til den aktive naturanvendelse, den pågældende foretrækker. Interessen for i det hele taget at færdes i naturen er knyttet til den uddannelse eller opdragelse, man har i at anvende naturen.

Vore landskabsideal er også stærkt politisk bundet. Lad mig give et eksempel: Hvad er smukkeste: en højspændingsmast eller en moderne vindmølle?

De minder en del om hinanden, bortset fra, at vindmøllen er mere iøjnefaldende og larmende end højspændingsmasten, og udgør en større risiko. Den kan f.eks. løbe løbsk. Alligevel kan man opleve, at mange byboere, der har været imod opstilling af højspændingsmaster i skønne områder, taler for at placere vindmøller. Selvmodsigelsen er kun tilsyneladende. Det, der i disse menneskers øjne gør vindmøllen smuk, er forståelsen for, indlevelsen i og accepten af dens funktion. Den står for vedvarende energi, decentralisering, lavteknologi.

Lidt firkantet kan man måske endda påstå, at det ikke er naturidea-

lerne, men nytteværdien, der afgør vores vurdering af landskabet. Når nytteværdien skifter karakter, kan følelserne ikke altid følge med.

Der er ikke gået lang tid fra den store folkelige opslutning bag hedens opdyrkning og til den interesse, der idag er for at sikre de resterende hedeområder.

Modeluner kan man næppe kalde disse skift. I dag skal landbrugsarealet indskrænkes, og andre interesser, især rekreative, banker på. Det præger naturligvis udviklingen af det dominerende natursyn i samfundet.

Hidtil har de produktive erhvervs – især landbrugets – natursyn præget af den aktive produktive vekselvirkning med naturen været dominerende. Byerhvervenes – især hele servicesektorens – natursyn, præget af behov for variation og oplevelsesrigdom, må formodes at få langt større vægt fremover. Her ligger tilsyneladende en konflikt. Men også byboeren vil have behov for at forstå landskabselementernes funktion i samfundet.

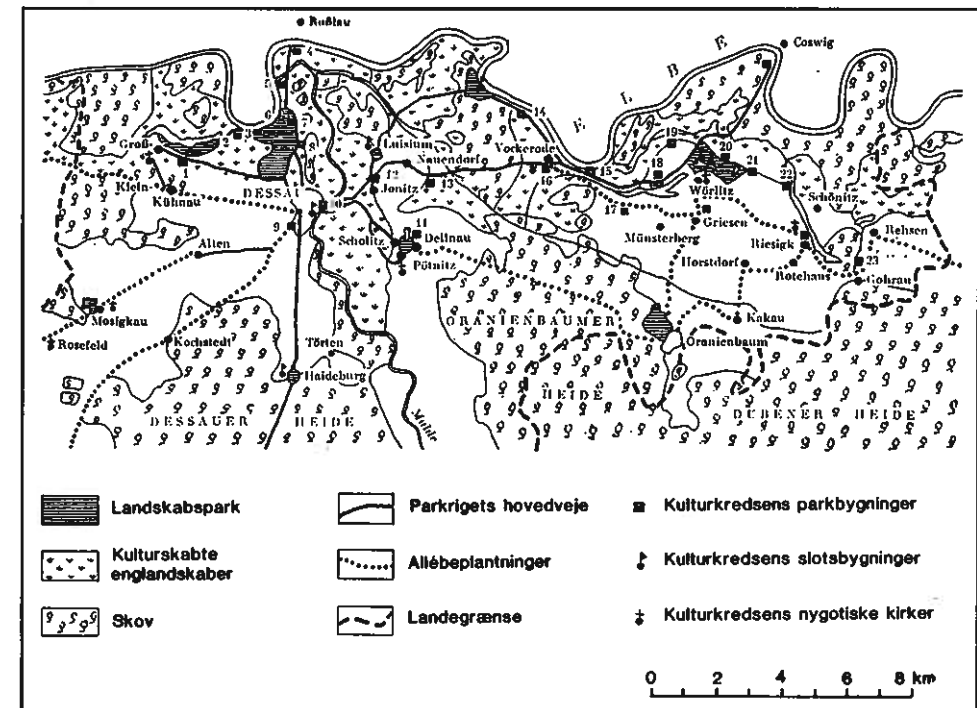
Det er vigtigt at fastholde denne funktionalitet. Konservering og udbygning af den eksisterende biotopstruktur er ikke nok til at bevare en rimelig tæt biotopstruktur i det åbne agerland. For ud over den modstand dette vil støde på fra landbruget, er det tvivlsomt, hvorvidt det vil komme til at modsvare også andre befolkningsgruppers interesser. Landskabsstruktur og udnyttelsesstruktur bør være i samklang. Hvis biotopmønstret i et område ud fra rekreative og fredningsmæssige interesser bør være tæt, bør landbrugsstrukturen være i overensstemmelse hermed, f.eks. udvikles i retning af økologisk landbrug.

En sådan forening af det produktivt nyttige og det smukke, er landskabsarkitektens drøm. Og for at fastholde denne nyttige drøm, vil jeg berette om et historisk eksempel på et kulturlandskabs opståen – for ca. 200 år siden. Det fik ikke lov til at bestå ret længe, men har sat sine spor, som kan være os til inspiration. Måske kan det også tjene til at tage brodden af de formregler, som vi er så dygtige til at begrunde vore forestillinger med.

Et mønsterlandskab i en mønsterstat i 1700-tallet

Der har været skrevet og diskuteret meget om den historiske udvikling i natursynet. Et af udgangspunkterne har været fremmedgørelsen af forholdet til naturen. Naturen blev opfattet som noget farligt, men også dragende, paradisisk idylliseret i det pastorale landskab, der skabtes som kullisser i de parker, der anlagdes rundt omkring i Europa i 1700-tallet.

Ofte fremhæves disse parker som den herskende klasses idylliserede forestillinger om en 'oprindelig' natur'. Det gælder barokkens parker, og

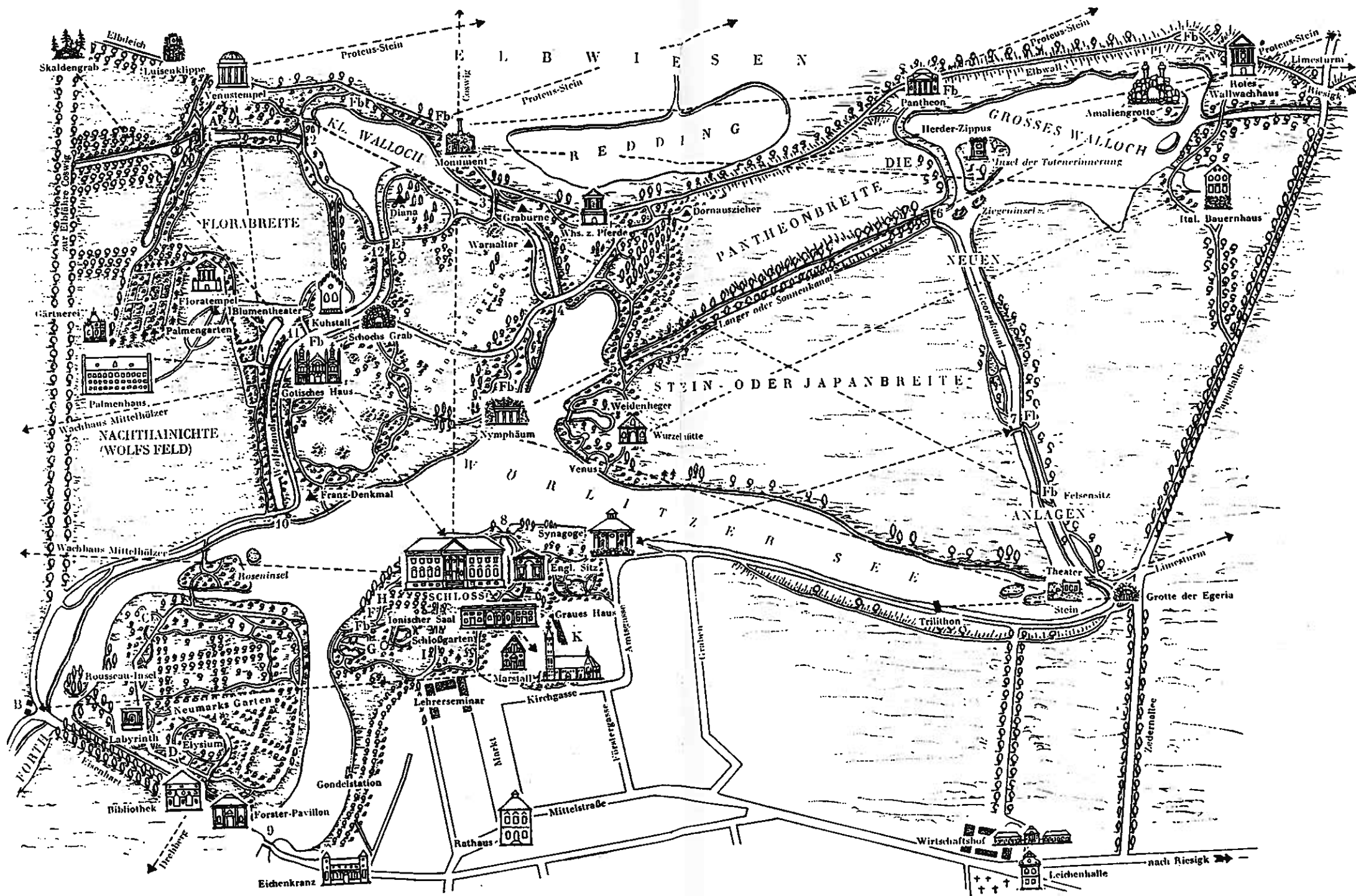

Parkriget i det centrale Anhalt-Dessau 1762-1825. De mange landskabsparker var knyttet sammen gennem et net af hovedveje og allébeplantninger, der strakte sig gennem agerlandet, de kulturskabte fugtige englandskaber med intensiu græsning, og store skovområder tilplantet på tidligere overdrevsområder. De mange (på kortet nummererede) spredte parkbygninger havde ofte praktiske funktioner, som vogterhuse og udsigtsposter, f.eks. i tilfælde af truende oversvømmelser.

muligvis også de engelske parker. Idealet blev skabt, fordi store dele af agerlandet blev forvandlet til græsgange for den opblomstrende fåreavl. Tolkningen skyldes dog nok også, at en stor del af disse klassiske parker idag ligger i udkanten af meget store byer, omgivet af et moderne bylandskab.

Men der findes undtagelser. F.eks. en række landskabsparker ved Elben i nærheden af Dessau i DDR. Parkerne ligger fortsat i et landbrugslandskab, men samtidigt i den nordlige udkant af DDRs største industriområde (mellem Leipzig, Halle og Dessau), der er præget af tung kemisk industri. Wörlitzer Landschaftspark fungerer i dag som et yndet udflugtsmål for hele industriområdets befolkning.

Parken er inspireret af de engelske landskabsparker, men adskiller sig fra den ideologi, der knytter sig til disse parker. Faktisk modsvarer den nogle af de landskabskorridorer, man herhjemme drømmer om at anlægge i det åbne land⁸:

Parkanlæggen ved Würnitz. Læg mærke til, hvorledes anlægget ikke udgør en enklave i agerlandet, men tværtimod er bygget ind i det, idet parkkorridorer – både våde (kanaler) og tørre (i form af alleer) – strækker sig ud i agerlandet, og agerarealer også er anlagt i parkens centrale dele (f.eks. Wolfs feld).

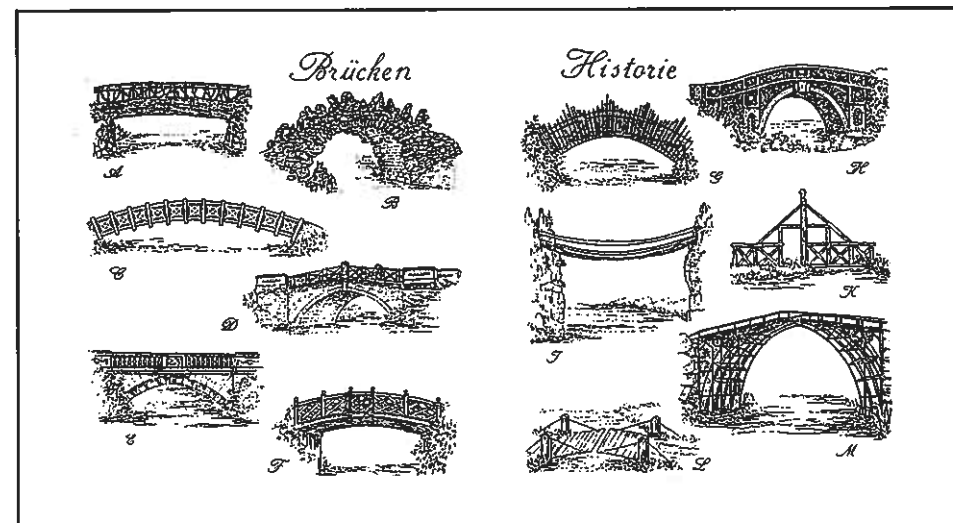
De centrale dele af parken omkring slottet byder på forskellige former for pragtfuld havearkitektur. Herfra breder parken sig ud i det åbne land, langs kanaler og stier, der indrammer store marker.

'Ægthed' skal man lede længe efter, både hvad det naturmæssige og kultur-mæssige angår: Alene antallet af forskellige træ- og buskarter overstiger 700. En meget stor del er naturligvis indførte arter. Samme dristighed - eller om man vil, respektløshed - præger bygninger, der næsten omfatter alle tænkelige stilarter fra antikken over klassicismen til vore dage: Over kanalerne er der anlagt en række af broer i forskellig stil; fra en fantasifuld 'urbro', en romersk stenbro og en solbro fra inkakulturen og frem til jernbro fra 1700-tallets England. Så en østtysk betonbro til at transportere de tunge landbrugsmaskiner over korridorerne følger sig såmænd udmærket ind i landskabet.

Det er ikke noget nyere påfund at anvende en folkepark med snæver forbindelse mellem den arkitektoniske udformning og integrationen med den økonomiske udnyttelse af landskabet: Det var faktisk ideen i den oprindelige opbygning af parklandskabet. Det var kulminationen af den måde, hele oplysningstidens progressive ideer søgtes gennemført i fyrstedømmet Anhalt-Dessau i sidste halvdel af 1700-tallet.

Med sine kun 700 km² og ca. 30.000 indbyggere blomstrede det lille landbrugsland op som virkeliggørelsen af alle oplysningstidens humanistiske idealer i skyggen af de mange krige i Europa, som især det militær-stiske Preussen bidrog til.

Afgørende var naturligvis indflydelsen fra det opadstræbende borgerskabs frigørelse i Holland, England og andre steder. Anhalt-Dessau lå klemt inde mellem de økonomisk langt mægtigere Preussen og Sachsen. Det havde vanskeligheder med at sikre afsætning af dets landbrugsprodukter, der eksporteredes mange steder hen: korn ad Elben til Hamburg, humle til Berlin og videre til Skandinavien, tobak og cigarer til Sachsen. Derudover eksporteredes store mængder uld og klæde. Men de mange handelshindringer var for det lille fyrstedømme en kilde til stadige vanskeligheder. Fyrst Leopold III. Friedrich Franz (1740-1817) søgte at bøde på dem ved at erstatte militæruddgifter med en neutralistisk og pacifistisk udenrigspolitik og ved at gøre landet til et økonomisk og kulturelt fristed for de mange nye ideer, der prægede tiden. Han omgav sig med en skare af økonomiske, politiske og kulturelle rådgivere, og kanaliserede på bedste landsfaderlige vis størstedelen af de statslige midler ind i folkeoplysning, landbrugsøkonomisk udviklingsstøtte, omfattende og eksemplarisk vejbygning, og et efter datidens målestok særdeles udbygget social- og sundhedsvæsen. Toppen på kransekagen var en nøje planlagt kulturlandskabs-

»Broernes historie«, som den kan opleves i parkanlæggene ved Wörlitz.

Den beskedne, men solide østtyske betonbro, der idag krydser Georgskanalen ved teatret for enden af Wörlitzer See (se kortet s. 136-137) er ikke med. Funktionelt passer den dog fint ind, idet den kan bringe vore tiders tunge landbrugsmaskiner over til 'Stein- oder Japanbrücke«, og derved sikre, at også vore dages landbrug indgår som en integreret del af parkanlægget.

udformning. Det bærende element var sammenknytningen af alle tidens kulturelle strømninger med de mest moderne og rationelle økonomiske nyskabelser:

De mange landskabsparker var ikke blot lystparker. De fungerede også som mønsterbrug og inspirationskilde for bønderne. Selv templer og andre historisk udformede bygninger, anlagte udsigtspunkter, kanalsystemer m.v. havde klare funktioner indenfor landbrugsdriften. Her anlagdes også avlsstationer, der stilledes til rådighed for bønderne. Der anlagdes ikke blot veje til gavn for handelen: Også de landskabelige ideer gjorde sig kraftigt gældende. Langs vejene var der anlagt separate stier adskilt af vejtræer - for at skærme de gående fra støvet fra forbipasserende køretøjer. Vejtræerne var plantet i flere rækker. Det var frugttræer, der kunne bidrage til landbrugsproduktionen. Ikke underligt, at Goethe kunne kalde fyrstedømmet for et »veladministreret og dertil yderst pynteligt land«.

Den politiske proces ved kulturlandskabets udvikling

Udviklingen i Anhalt-Dessau var naturligvis ikke blot et udtryk for gode menneskers ideer. De var resultat af tiden: Udviklingen op til og efter den franske revolution var en kraftig udfordring til den feudale klasse, der hid-

til havde siddet på magten i Europa. Tidens kulturelle personligheder blev inspireret af den franske revolution. Det gjaldt også kredsen om Fyrst Franz. Reformerne skulle dæmme op for social utilfredshed gennem en omfattende repressiv kulturel tolerance, sikring af social og økonomisk tryghed og en systematisk socialisering gennem opdragelse og undervisningsvirksomhed samt en række sociale ofte landskabsbundne aktiviteter. Det gjaldt f.eks. olympiske lege mellem de enkelte landsbyer: de afsluttende runder foregik i anlæg, der var bygget sammen med landskabsparkerne.

Landskabsdannelsen var ikke demokratisk. Men det lod sig gøre at gennemføre ganske omfattende landskabsomformninger, der knyttede økonomiske udviklingskrav (baseret på den tids voldsomme udvikling i naturforståelse) sammen med landskabsæstetiske og ideologiske målsætninger i en sammenfattende planlægning, der var mere dristig, end man i dag ville turde binde an med.

Referencer

1. Som en spændende eksponent kan her nævnes Camillo Sitte, se f.eks. G. Algreen-Ussing: *Bybygning - efter kunstneriske principper eller nødvendighedens?* Arkitekten 14-1985, s. 289-298.
2. Reelt er der nok så meget tale om en forskydning i den samfundsmæssige bevågenhed overfor forskellige naturvidenskabelige og tekniske videnskaber. De traditionelle projektmagere indenfor ingeniørvidenskaberne har mistet terræn i forhold til mere økologisk orienterede naturvidenskabsforskere med en langt svagere tradition indenfor anvendt videnskab.
3. Der skal ikke her rejses en diskussion af forholdet mellem materiel velfærd og opfyldelsen af menneskenes materielle og ikke-materielle behov. Jeg anser de materielle for evigt grundliggende, men finder i øvrigt ikke at man kan adskille dem fra de ikke-materielle. Heller ikke, at man kan erstatte de materielle behov med åndelige som en nem vej til løsning af de økologiske problemer.
4. For en kort nærmere instruktion til den her benyttede såkaldte Neef-skole, se: Sten Folving: *Topologisk landskabsanalyse*. Arbejdsrapport nr. 2. Inst. f. Geografi, Samfundsanalyse og Datalogi. RUC. 1979, og Jesper Brandt: *Den choriske dimension i landskabsanalysen*. Arbejdsrapport nr. 27. Inst. f. Geografi, Samfundsanalyse og Datalogi. RUC 1982. For en udførlig teoretisk og metodisk gennemgang, se: D. Kopp, K.-D. Jäger und Succow: *Naturräumliche Grundlagen der Landnutzung*. Akademie-Verlag Berlin. 1982, og C. Haase (ed): *Wissenschaftlicher Bericht zur Methodische Grundlagen und Kartierungsverfahren für eine Naturraumtypen-Karte der DDR im mittleren Massstab 1:50 000/1:200 000*. Leipzig 1985.
5. Det forhindrer naturligvis ikke landskabsøkologer i at kunne have deres mening om, hvordan et landskab bør indrettes. Blot kan det ikke afledes direkte af analysen.
6. Se f.eks. Andersen et al.: *Fritid 1 og 2*. Skrifter fra geografisk Institut. Århus Universitet. 1977.
7. Se Jens Schjerup Hansens artikel: »Natarsyn og naturforståelse«. *Nærv. antologi*.
8. Det følgende baserer sig især på E. Hirsch: *Dessau-Wörlitz - Aufklärung und Frühklassik*. Leipzig 1985.